

Ξ

ξάδιρφους, -δέρφ(η), ο· δεσ *αξάδιρφους*.

ξάλφες, οι· πολύ στενές ταινίες με ασημί ή χρυσαφί χρώμα για το στόλισμα της νύφης, αλλ. τα *τέλια*, οι *χρυσάλφες* (Νιγρ.), [αρχ. ἐξάλφω = τιμώ κάποιον, κάνω κάποιον να λάμπει· προφανώς λάμπει και τιμάται η νύφη με τις *ξάλφες*].

ξαναλείσ(ι)μου, το· η επανάληψη κάποιου λόγου, [ξανά + *λείσ(ι)μου*].

ξανά-μανά· πάλι τα ίδια, *ξανά-μανά τα ίδια αρχίντισις*, [το ξανά αποχωρίστηκε από ρήματα σύνθετα με τις προθέσεις εξ, ανά, **πιθανώς το σχήμα είναι· ξανά > *ματα-ξανά* > (ξανά-ματά >) ξανά-μανά].

ξαναμπδάου, -ώ· ρ., *ξαναμπδούσα, ξαναμπήδηξα/ξανάμπδηξα*, ξαναπηδώ, [ξανά(δεσ *ξανα -μανά*) + *μπδω*].

ξαναπίνου· ρ., για αρ. χρ. δεσ *πίνου*, ξαναπίνω, δεσ πρμ. 59, [ξανά + *πίνου*].

ξανθόπειρα, η· λεγόταν κοροϊδευτικά το ξανθό άτομο, [αρχ. ξανθός + μσν. ψείρα (< αρχ. φθείρ)].

ξανουσταίνου· ρ., αόρ. *ξανόστινα, χάνω την νοστιμάδα μου, την ομορφιά μου*, λ. γνωστή μόνο στα δημ. τρ., *και με πήρε το πουλί μου και ξανόστινη η αυλή μου*, (Ν.Π.γ' τρ. 271.0), [ξί- + ανοσταίνω (< αρχ. ἄνοστος)].

ξάου, -ω· ρ., *ξούσα, έξυσα, ξύσ(η)κα, ξύνω*, [αρχ. ξύω].

ξαπλάρουμα, το· το αποτέλεσμα του *ξαπλαρώνου*.

ξαπλαρώνου· ρ., *ξαπλάρουνα, -ρουσα, -ρώθκα, ξαπλώνω, ξαπλώνω άνετα, οριζοντιώνομαι πέφτοντας, μτφ. σκοτώνω, ξεκάνω, ξαπλωώθκα 'τ'ς λάσπες, μτχ. ξαπλαρουμένους, -ν(η), -νου*, [αρχ. προθ. έξ + αρχ. ἄπλω > μτγν. έξαπλώ/έξαπλώ > μσν. ξαπλώνω].

ξαρχής· επίρρ. η λ. χρησ. μόνο ως *πουξαρχής*.

ξάφια, τα· {-φχια}, χρυσάφια, λ. γνωστή μόνο στα δημ. τρ., *κι από 'χεις μες στη φούντα κι μάλαμα κι ζάφια*, (Ν.Π.γ' τρ. 721.0), **[από παραφθορά της λ. χρυσάφια].

ξείπα· ρ., τύπος του *ξιλέου*, πήρα το λόγο μου πίσω, *είπα ξείπα* = συμφώνησα μα το μετάνιωσα και δε συμφωνώ.

ξέκουψι· τύπος του ρ., *ζικόβου*.

ξέξασπρους, -ρ(η), -ρου· ξασπρισμένος, δεσ δ.δ. 3. β', [ξε- + ξί- + *άσπρους*].

ξέπλικους, -κ(η), -κου· αυτός που δεν πλέχτηκε, που ξεπλέχτηκε, [στ. ξε + *πλέκου* 1].

ξέπυρους, -ρ(η), -ρου· *απόπυρους*, [στ. ξε- + *πύρα* (< αρχ. πυρόω)].

ξέρα, η· ξηρασία, [αρχ. ξηρός > ξερός].

ξέρα ή βρουχή· φρ. που λεγόταν από τα παιδιά, όταν ήθελαν να κάνουν κλήρωση με μια *κεραμίδα* σαλιωμένη από τη μια πλευρά, τη *βρουχή*, και στεγνή από την άλλη, την *ξέρα*, ήταν η αρχ. όστρακίνδα, [*ξέρα* + βροχή(δεσ *βρουχάρα*)].

ξέρου· ρ., παρ. *ήξιρα*, ως αόρ. χρησ. το *έμαθα, ξέρω, τι ξερς, μπουρεί να ρτει*, [αρχ. έξευρίσκω > έξεύρον > (ή)ξεύρω > μσν. ξέρω].

- ξέρου γω**· λέγεται στις διηγήσεις, με πιο έντονο τονισμό στη λ. γω, στη θέση αυτών που εννοούνται ή της φρ. «και τα λοιπά»· *άμα πήγαν, έκατσαν, τ'ς κέρασαν, ξέρου γω, ύστρα άρχιψαν του μουχαμπέτ(ι)*.
- ξέσκα, ξέσκζα, ξέσξα**· τύποι του ρ. *ζισκάου*.
- ξέστρου**· ξέστρωσε, πρ. του *ζιστρώνου*.
- ξέσυρα**· αόρ. του ρ. *ζισέρνου*.
- ξέφιβγμα**, το· διαφυγή, το να ξεφεύγει κάποιος, [*ζιφεύγου*].
- ξέφκα**· ξέφυγα, αόρ. του ρ. *ζιφεύγου*.
- ξέφτζα, ξέφτσα**· τύποι του ρ. *ζιφτίζου*
- ξέφτια**, τα· {-τχια}, οι άκρες του στημονιού στην άκρη του υφαντού, [αρχ. έμπτύω > ξεφτίζω].
- ξηγάου**· ρ., *ξηγούσα/ιζιγούσα, ιζήγσα, ξηγήθκα*, εξηγώ, πρ. *ξηγα/ιζήγα*, αλλ. *ιξηγάου, ξήγα του ντε*, [αρχ. έξηγοῦμαι > μσν. έξηγῶ].
- ξηλώνου**· ρ., *ξηλouna, ξήλουσα, ξηλώθκα*, ξηλώνω, ξεπλέκω, ξεϋφαίνω, κόβω τα ράμματα από τις ραφές, *ξηλούσα του πανί, ξηλώθκι του τσιουράπι μ'*, [αρχ. έξ + ἦλος(=καρφί) > μτγν. έξηλῶ > μσν. ξηλώνω].
- ξηνταβιλόντς**, ο· εξηνταβελόνης, τσιγκούνης, στη Νιγρ. αυτός που προσέχει τις λεπτομέρειες, [μσν. έξήντα + αρχ. βελόνη].
- ξηραγλείφουμι**· ρ., παρ. *ξηραγλείφουμαν*, επιθυμώ διακαώς να γευθώ κάτι, όμως για διάφορους λόγους (δίαιτα, νηστεία, απαγόρευση) δεν μπορώ, *κοίταζα τ' σαμόπτα κι μον ξηραγλείφουμαν*, [ξηρου- + αγλείφουμι].
- ξηρου-**· ξερο-, δεσ *ξηρου-*.
- ξηρουζύμουμα**, το· το ζύμωμα του ψωμιού στην *κουπάνα* με το ζυμάρι να μην είναι πολύ μαλακό, έτσι γινόταν καλό το ψωμί, [ξηρου- + ζύμωμα (<αρχ. ζύμη)].
- ξηρουνιαματίζου**· ρ., -*νιαμάτζα, -νιαμάτσα*, οργώνω δυο-τρεις φορές ένα θερισμένο σταροχώραφο, ετοιμάζοντάς το για την επόμενη σπορά, [ξηρου- + *νιαματίζου*].
- ξηρουχήνα**, η· δεσ *ξηραχήνα*.
- ξι-**· 1. ξε-, επιτ. μ. ρ., π.χ. *πλω* > *ξιπλώ, πιρνώ* > *ξιπιρνώ*.
2. στ. μ. ρ., π.χ. *κριμώ* > *ζικριμώ*· χρησ. και για τη σύνθεση αρνητικών απαντήσεων, όταν δίνονται προσταγές ή διατυπώνονται παρακλήσεις με προστακτική, όπως *σταμάτα, γύρνα κλπ., π.χ. γύρνα ξηγύρνα δεν ξέρου γω* = δεν γυρίζω, δεσ και *ξισταματώ*.
3. στ. μ. ουσ. ή επ., που σημ. κάτι που χάθηκε, που δεν υπάρχει, π.χ. *νησ(ι)κός ξι-νησ(ι)κός, θα φας*, [πρόθ. εκ > εξ > ξε > ξι-].
- ξιαγουρασμός**, ο· αγόρασμα, λ. γνωστή μόνο στα τραγ. του Λάζαρου, *ξιαγουρασμό δεν έχει* = δεν αγοράζεται, δεσ δημ. τρ. 15, [αρχ. έξ + άγοράζω > εξαγορά > εξαγορασμός, και εξ > ξι-].
- ξιάγρους, -ρ(η), -ρου**· όχι καλά ώριμος, αγουρωπός, [ξι- + *άγρους*].
- ξιαδειάζου**· ρ., *ξιάδειαζα, -σα*, ευκαιρώ, *δεν ξιάδειασα να ρτω*, [ξι- + *αδειάζου*].
- ξιάδειους, -δεια, -δειου**· λίγο άδειος, μισογεμάτος, όχι καλά γεμάτος, [*ξιαδειάζου*].
- ξιακουλνώ**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *ακουλνώ, ξεκολλώ*.
- ξιακούουμι**· ρ., *ξιακούουμαν, ξιακούσ(η)κα*, ρεζίλευδομαι, ακούγεται το όνομά μου σε σκάνδαλα, σε βρόμικες υποθέσεις, [ξι- + αρχ. άκούω].

- ξιακουστός**, **-τιά**{-τιά}, **-τό**· ξιακουστός, [αρχ. ἐξ + αρχ. ἀκούω > μτγν. ἐξάκου-στος > μσν. ἐξακουστός].
- ξιακρίζου**· ρ., *ξιάκριζα*, *-κρισα*, *-κρίσ(η)κα*, βάζω/μαζεύω κάτι στην άκρη, *ξιακρίζου τα πιδούδια*, [ζι- + αρχ. ἄκρα].
- ξιαλαφρώνου**· ρ., *ξιαλάφρουνα*, *-ρουσα*, ξιαλαφρώνω, αποβάλλω από πάνω μου ή από κάποιον άλλον ένα βάρος, μια στενοχώρια, μτφ. κατουρώ, χέζω, [επιτ. ζι- + *αλαφραίνου* 1].
- ξιαλλάζου**· ρ., *ξιάλλαζα*, *-ζα*, ξιαλλάζω, βγάζω τα καλά ρούχα, ξεντύνομαι, *ξιάλλαζα για να κοιμηθώ*, δεσ δημ. τρ. 3, [ζι- + *αλλάζου*].
- ξιαμπασκαλίζου**· ρ., *ξιαμπασκάλτζα*, *-σκάλτζα*, βγάζω τα *αμπασκαλιδία* στο αμπέλι, [ζι- + *αμπασκάλ(η)*].
- ξιαμπασκάλτζμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξιαμπασκαλίζου*.
- ξιανάβου**· ρ., *ξιάναβα*, *-ψα*, δροσίζομαι, αερίζομαι μετά από ιδρωμα, [ζι- + *ανάβω*(< αρχ. ἀνάπτω)].
- ξιανάλλαγους**, **-γ(η)**, **-γου**· αυτός που δεν άλλαξε ρούχα, που φορά τα παλιά, τα βρόμικα ρούχα, [ζι- + *ανάλλαγος*(<στερ. αν + αρχ. ἀλλάσσω)].
- ξιανασαίνου**· ρ., *ξιανάσινα*, *ξιανάσανα/πήρα ανάσα*, ξιανασαίνω, παίρνω μια ανάσα, *ξιθαρρέου*, *ήρτις κι ξιανάσανα*, [ζι- + μσν. *ἀνασαίνω*(< αρχ. ἄνεσις)].
- ξιανοίγου**· ρ., *ξιάνοιγα*, *ξιάνοιζα*, *ξιανοίγκα*, ξιανοίγω, κάνω αφράτο το *κατσιασμένο μαλλί/βαμβάκι*, στο γ' προσ. για τον καιρό σημ. *αθθριάζει*, *ξιανοίγ(ει) κιρός*, δεσ πρμ. φρ. 180, [αρχ. ἐξανοίγω > ξιανοίγω].
- ξιαντιρίζου**· ρ., *ξιαντέρτζα*, *-ρσα*, βγάζω τα έντερα από το σφαγμένο ζώο, [αρχ. ἔντερον > ζι- + μσν. ἄντερο].
- ξιαπιρνώ**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *απιρνάου*, για λοιπά δεσ *ξιπιρνώ*.
- ξιαπουβγάζου**· ρ., *ξιαπόβγαζα*, *ξιαπόβγαλα*, (Νιγρ.), για σημ. κλπ. δεσ *ξιπουβγάζου*.
- ξιαπουλνώ**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *απουλνάου*, ξαπολώ, εξαπολύω, ελευθερώνω, λύνω το *καπίστρ(ι)*, σταματώ τους περιορισμούς, παθ. *ξιαπουλνιούμι/-λνιέμι*, *ξιαπουλήθκι του γαδούρ(ι)*, *ξιαπουλήθκα* στον φαῖ, [ζι- + *απουλνώ*].
- ξιαπουμνήσκου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *απομνήσκου*, ξεμένω, μένω πίσω, *όλνοι έφκαν*, *γω ξιαπόμνα*.
- ξιαπουσταίνου**· ρ., *ξιαπόστινα*, *ξιαπόστασα*, ξιαποσταίνω, [ζι- + *αποσταίνω*(δεσ *απουσταμάρα*)].
- ξιαπουστέλνου**· ρ., *ξιαπόστιλα*, *ξιαπόστιλα*, ξιαποστέλλω, [αρχ. ἐξαποστέλλω].
- ξιαπουχώνου**· ρ., αποκαλύπτω, ρ. γνωστό μόνο από το αίν. 32, [στ. μ. ζι- + *αποχώνω* (= κρύβω ένα πράγμα κάτω από κάτι άλλο)].
- ξιαραδιάζουμι**· ρ., *ξιαραδιάζουμαν*, *-διάσ(η)κα*, βγαίνω από την αράδα μου, τη σειρά μου, μτφ. πεθαίνω, *ξιαραδιάσκι κιαυτός = πέθανε κι αυτός*, [ζι- + *αραδιάζω* (< *αράδα* 2)].
- ξιαρίζου**· ρ., *ξιάρτζα*, *ξιάρσα*, *ξιαρίσ(η)κα*, ξιαρίζω, ξύνω το σταύλο, καθαρίζω τα ζώα, *ξιάρσι τ' αχούρ(ι)*, ουσ. το *ξιάρσμα*, **[συμφ. αρχ. ξύω + μτγν. καθαρίζω].
- ξιαρμυραίνου**· ρ., *ξιαρμύρτζα*, *ξιαρμύρινα*, δεσ *ξιαρμυρίζου*.
- ξιαρμυρίζου**· ρ., *ξιαρμύρτζα*, *ξιαρμύρσα*, *ξιαρμυρίσ(η)κα*, ξιαρμυρίζω, [αρχ. ἄλμυρίζω > ζι- + *αρμυρίζω*].
- ξιαρρουσταίνου**· ρ., παρ. *ξιαρρώστινα*, για λοιπά δεσ *ξιαρρουστώ*.

- ξιαρρουστό-** ρ., *ξιαρρουστούσα, ξιαρρώστσα/ξιαρρώχτσα*, ξαρρωστώ, γίνομαι καλά στην υγεία μου, *ξιαρρώστσι ου Γιώργης*, [ξί- + αρρωστού].
- ξιάρσα-** αόρ. του *ξιαρίζου*.
- ξιασκό-** ρ., στη Νιγρίτα το *ξισκάου*.
- ξιάσπρους, -ρ(η), -ρου-** ξεθωριασμένος, ασπριδερός, [ξί- + μτγν. ἄσπρος].
- ξιαστιριά,** η· δεσ *ξιστιριά*.
- ξιαστούχάου, -ώ-** ρ., για αρ. χρ. δεσ *αστούχάου*, ξεχνώ, τι *ξιαστούχίσκαν κειαπέρα; θα ξιαστούχθούν κειαπέρα; αλλ. ξιαστούχνάου*, [αρχ. ἔξ + μτγν. ἄστοχῶ > μσν. ἔξαστοχῶ > ξαστοχῶ].
- ξιαστούχιάρς, -ρου, -ρκου-** αυτός που ξεχνά, *ξιαστούχμένους*, [ξιαστούχάου].
- ξιαστούχμένους, -ν(η), -νου-** αυτός που ξεχνά, αλλ. *ξιαστούχιάρς*, [ξιαστούχάου].
- ξιαστούχνάου, -ώ-** ρ., για αρ. χρ. δεσ *αστούχάου*, ξεχνώ, ξαστοχώ, λησιμονώ, αλλ. *ξιαστούχάου*.
- ξιατμίζουμι-** ρ., *ξιατμίζουμαν, ξιατμίσ(η)κα*, εξατμίζομαι, *ξιατμίσκι του νιρό*, [αρχ. ἔξιατμίζω].
- ξιβαφή,** η· ειδική ουσία για να ξεβάφουν τα υφάσματα, αποχρωστικό υλικό, [ξί- + βάφω(< αρχ. βάπτω)].
- ξιβγάζου-** ρ., *ξέβγαζα, ξέβγαλα, ξιβγάλθα*, ξεβγάζω, ξεπλύνω με νερό τα πλυμένα, δεσ διαφορά με *ξιπουβγάζου*, [επιτ. ξί- + βγάζου].
- ξιβγασμα,** το· ξέβγασμα, ξέπλυμα ρούχων, [ξιβγάζου].
- ξιβουτανίζου-** ρ., *ξιβουτάνζα/-ντζα, -νσα/-ντσα, -νίσ(η)κα*, ξεβοτανίζω, βγάζω τα χόρτα από το χωράφι κυρίως όμως από τους *χασλαμάδεις*, [αρχ. βοτάνη > ξί- + μτγν. βοτανίζω].
- ξιβουτάντζμα,** το· η ενέργεια του *ξιβουτανίζου*, αλλ. *ξιβουτάντζμα*.
- ξιβουτάντσους, -τ(η), -του-** στη Νιγρ. ο *αξιβουτάντσους*.
- ξιβρέχ(ει)**· χρησ. με αντίθετη σημ. του *βρέχ(ει)*, *βρέχ(ει)* *ξιβρέχ(ει)* *θα πάμι στου χουράφ(ι)* = ή βρέχει ή δεν βρέχει θα πάμε στο χωράφι, [ξί- + βρέχου].
- ξιγαδαρίζου-** ρ., *ξιγαδάρζα, -δάρσα*, βρίζω κάποιον με τον χειρότερο τρόπο, του προσάπτω με τον πιο έντονο τρόπο τον χαρακτηρισμό του γαίδαρου, *θα τουν ξιγαδαρίσου κείνουν τουν σιαμαντούρα*, [ξί- + γάδαρους].
- ξιγαριάζου-** ρ., για αρ. χρ. δεσ *γαριάζου*, βγάζω το *γιώσ(ι)μου* από το *γάριασμα*.
- ξιγιάώ, -λνώ-** ρ., *ξιγιλούσα/-λνούσα, -γέλασα, -λάσ(η)κα*, ξεγελώ, δεσ πρμ. 115, [ξί- + αρχ. γελῶ].
- ξιγιννάου, -ώ-** ρ., για αρ. χρ. δεσ *γιννώ*, βοηθώ την έγκυο να γεννήσει, [ξί- + γιννώ].
- ξιγκλιστράου-** ρ., για αρ. χρ. δεσ *γκλιστράου*, ξεγκλιστρώ, ξεφεύγω.
- ξιγλάου-** ρ., παρ. *ξιγλούσα*, καθαρίζω οτιδήποτε στερεό αντικείμενο, καθαρίζω το πηγάδι, ξεβουλώνω το νεροχύτη, καθαρίζω το βόθρο, ****[ξί- + αρχ. γλάφω (=ανασκάπτω, κοιλαίνω)]**.
- ξιγλίτουμα,** το· η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του *ξιγλιτώνου*.
- ξιγλιτώνου-** ρ., *ξιγλίτουνα, -τουσα, -τώθκα*, γλιτώνω τον εαυτό μου ή κάποιον άλλον, στα παιχν. ελευθερώνω τους πιασμένους παίχτες, ουσ. το *ξιγλίτουμα*, [ξί- + μσν. γλυτώνω].
- ξιγυρίζου-** ρ., για αρ. χρ. δεσ *γυρίζου*, βελτιώνεται η υγεία μου, αναλαμβάνω δυνάμεις μετά από ασθένεια, για φυτά στην Τερπνή χρησ. το κ. ρ. ξαναγυρνώ, ενώ στη

- Νιγρ.** το *νιγυρνάω*, αλλ. *ξιγυρνάου*, *μτχ. ξιγυρζμένους*, -ν(η), -νου, [ζι- + γυρρίζου].
ξιγυρνάου· ρ., για αρ. χρ. δεσ *γυρνάου*, σημ. ό,τι το *ξιγυρρίζου*, δεσ και *νιγυρνάου*, [ζι- + γυρνάου].
- ξειδιαλέγου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *διαλέγου*, ξεδιαλέγω, χωρίζω τα καλά από τα άχρηστα, *ξειδιαλέγου τα σταφύλια*.
- ξειδιάλιγμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξειδιαλέγου*.
- ξειδουπάν(ι)**, το· πανί βουτηγμένο στο ξίδι, που το χρησ. ως κομπρέσα, [αρχ. ὄξος > μσν. (ὀ)ξίδιν > ξίδι + πανί].
- ξειζεύου**· ρ., *ξέζιβα*, *ξέζιψα*, *ξίζεφκα*, ξεζεύω, βγάζω το άλογο από τα κόλια ή τα βόδια από το ζ(υ)γό, [στερ. ζι- + ζεύου].
- ξειζουρλαίνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *ζουρλαίνου*, τρελαίνομαι εντελώς.
- ξειθαρνάου, -ώ**· ρ., *ξιθαρνούσα*, *ξιθάρριψα*, ξενοιάζω, ξεθαρρεύω, *πε του μι να ξιθαρέ(ει)ς*, *διώξτουν να ξιθαρέ(ει)ς*, [ξιθαρρεύου].
- ξειθαρρεύου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *θαρρεύου*, αναθαρρεύω, ξαναβρίσκω το χαμένο θάρρος, φεύγει από πάνω μου κάποιο βάσανο, [αρχ. ἐκ + αρχ. θάρρος > μτγν. ἐκ-θαροῶ > ἐξεθάροησα > ξεθαρρεύω].
- ξειθάρριτους, -τ(η), -του**· ξεθαρρεμένος, ξέθαρρος, [ξιθαρρεύου].
- ξειθυμώνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *θυμώνου*, ξεθυμώνω, για απόστημα ξεπρήζομαι, *ξιθύμουσι τσούρλου μ'*, [ζι- + θυμώνου].
- ξεικατούρμα**, το· έντονη επιθυμία για κατούρημα, πληθ. τα *ξεικατρίματα*, [ζι- + κατρίματα].
- ξεικατρίματα**, τα· δεσ *ξεικατούρμα*.
- ξεικατρογιούμι**· ρ., *ξεικατρογιούμαν*, *ξεικατρήθηκα/ξεικατρογήθηκα*, θέλω έντονα να κατουρήσω, κοντεύει να μου φύγει το κάτουρο, μέλλ. *θα ξικατρουθώ*, *θα ξικατρουθούμι μέχρι να φτάσουμι*, αλλ. *ξεικατρογιέμι*, [ζι- + κατρογιούμι].
- ξεικατσιρντάου, -ώ**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *κατσιρντάου*, ξεφεύγω, φεύγω κρυφά, *ξεικατσιρντσει του γρούν(ι)*.
- ξίκ(η)ς, ξίξα, ξίτκου**· ξίκης, ανόητος, χαζός, ελαφρόμυαλος, [τουρ. eksik].
- ξίκ(ι)**· επίρρ., *λειψά*, *είνι ξίκ(ι) τ' αλεύρ(ι)* = είναι λειψό το αλεύρι, *ξίκ(ι) ουλσουν* = να σου λείπει(ει), η φρ. *ξίκ(ι) να γέ-ν(ει)* λειτουργεί ως ευχή και ως κατάρα, ανάλογα με τα συμφραζόμενα, [τουρ. eksik].
- ξικλιμές**, ο· ανόητος, *ξίκ(η)ς*, [τουρ. eksik-lemek(=είμαι λειψός) > ρ. ουσ. eksik-leme (=λειψός)].
- ξικνάου, -ώ 1**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *κνω 1*, ξεκινώ, *ξικίντσει του νιρό να βράζ(ει)*, χρησ. και *μτφ.*, *π.χ. ξικίντσει του σπίτ(ι) ή του σπίτ(ι) θα ξικνίσ(ει)*, (πρμ. φρ. 173), [ζι- + κνω 1].
- ξικνάου, -ώ 2**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *κνω 2*, ξεκουνώ, *του ξικνάου λίγου του κουφίν(ι)*, [ζι- + κνω 2].
- ξικόβου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *κόβου*, ξεκόβω, στο γ' προσ. για τον καιρό σημ. *αλλάζει προς το καλύτερο, ξέκουψι κιρός* = άλλαξε προς το καλύτερο ο καιρός, (πρμ. φρ. 103), [αρχ. ἐκκόπτω > ἐξέκοψα].
- ξικουλιάρς, -ρου, -ρκου**· λ. για βρίσιμο, χυδαίος, παθητικός ομοφυλόφιλος, [ξικουλώνου].
- ξικουλώνου**· ρ., *ξικάλουνα*, *ξικάλουσα*, *ξικουλώθηκα*, ξεκωλώνω, κουράζω κάποιον

- υπερβολικά, *των ζικώλουσα σ' δλεια*, [ζι- + *κουλώνου*].
- ζικουνομού**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *κουνουμάου*, εξοικονομώ.
- ζικουρντίζου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *κουρντίζου*, ξεκουρδίζω, ξεστήνω κάτι που έχω στήσει, παθ. *ζικουρντίζουμι* = σηκώνομαι και φεύγω, *ζικουρτσίτι να γλυτώσουμι*.
- ζικουτιάζου**· {-τχιά-}, ρ., *ζικούτχινα*, *ζικούτχιανα*, ξεκουτχιάνω, χάνω τα λογικά μου από γεράματα, [ζι- + *κουτχιάνω* (< *κουτός*)].
- ζικούτς**, ο· ξεκούτης, [*ζικουτιάζου*].
- ζικς**, ο· δεσ *ζίκ(η)ς*.
- ζικώλουμα**, το· το αποτέλεσμα του *ζικουλώνου*, *φτην δλεια είνι σκέτου ζικώλουμα*, για βρίσιμο ό,τι η λ. *ζικουλιάρς*, *μην ακούς κειν' του ζικώλουμα*, [*ζικουλώνου*].
- ζιλέισ(ι)μου**, το· το να παίρνει κάποιος το λόγο του πίσω, το να *ζιλέει*, [ζι- + *λέισ(ι)μου*].
- ζιλέου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *λέου*, παίρνω το λόγο μου πίσω, αλλάζω άποψη, αλλάζω θέση, *ούλου λες κι ζιλές*, [ζι- + *λέου*].
- ζιμαλλιάζου**· ρ., *ζιμάλλιαζα*, -*λιασα*, -*λιάσ(η)σκα*, βγάζω τα μαλλιά κάποιου, πίνω κάτι υγρό ή τρώω κάτι που εκκρίνει σάλιο, π.χ. φρούτο, καραμέλα, για να υγράνω το στόμα μου που *μάλλιασι*, ξεδιψώ, ουσ. το *ζιμάλλιασμα*, [*μαλλί* > ζι- + *μαλλιάζου*].
- ζιμανίζου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *μανίζου*, ξεθυμώνω, ξεμανίζω, [ζι- + *μανίζου*].
- ζιμαρμαρώνου**· ρ., -*μάρουνα*, -*μάρουσα*, -*μαρώθκα*, αντίθετο του μαρμαρώνω, λ. γνωστή μόνο στα παραμύθια, *τ'ς ακούμπσι με του νταλούδ(ι) κι τ'ς ζιμαρμάρουσι όλνοι*, [ζι- + *μαρμαρώνω* (< *μτγν. μαρμαρόω* < *αρχ. μάρμαρον*)].
- ζιμάτιασμα**, το· το ζεμάτιασμα· γινόταν με διάφορους τρόπους, όπως με λάδι που το έριχναν σε νερό, με αναμμένα κάρβουνα που τα έριχναν σε νερό, με *μουνόκιρα*, με στάχυ, κ.ά. [*αρχ. ὄμμα* > *μσν. ἐξομματίζω* > *ζεματιάζω*].
- ζιμέτρημα**, το· το αποτέλεσμα του *ζιμτρώ*.
- ζιμέτστους**, ο· ξεμέθυστος, [ζι- + *μεθώ* (< *αρχ. μεθύσκω*)].
- ζιμτρώ**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *μιτρώ*, μαντεύω με μέτρημα στον πήχυ του χεριού με την πιθαμή, *ζιμτρήθκα στ' Βλάχα*, [ζι- + *μιτρώ*].
- ζιμπάλουτους, -τ(η), -του**· αυτός που δεν είναι μπαλωμένος, ...*του ήθιλα ζιμπάλουτου γι' αυτό του πήρα ξένου*, (πρμ. 274), [ζι- + *μσν. μπαλώνω* (< *αρχ. ἐμβάλλω*)].
- ζιμπδάου, -ώ**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *μπδάου*, ακυρώνω με δεύτερο πήδημα το κακό αποτέλεσμα που έφερε προηγούμενο πήδημα. Υπήρχε η πρόληψη ότι, όταν κάποιος μεγάλος περνούσε πάνω από κάποιον μικρό, σταματούσε το μέγλωμα του μικρού και για την ακύρωση αυτού του κακού έπρεπε ο μεγάλος να *ζιμπδήζ(ει)* το μικρό, [ζι- + *μπδάου*].
- ζιμπήδμα**, το· στα παιχν. η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του *ζιμπδάου*, [ζι- + *μπήδμα*].
- ζιμπιστεούμι**· ρ., -*τέουμαν*, -*τεύκα*, εμπιστεύομαι, *μην των ζιμπιστιφτείς των αχαϊριφτου*, [*αρχ. ἐν + πιστεύω* > ζι- + *μτγν. εμπιστεύομαι*].
- ζιμπουρλιάζου**· ρ., -*ρλιαζα*, -*ρλιασα*, βγάζω τα φύλλα του καπνού από τις βελόνες και τα περνά στα *σαρίκια*, (Νιγρ.), [ζι- + *μπουρλιάζου*].
- ζιμπουσιαντάου**· ρ., *ζιμπουσιαντούσα*, -*σιάντσα*, λασκάρω, αφήνω μπόσικα, χαλαρώνω, [ζι- + *τουρ. βοζ(=χαλαρός) + -αντάου*, στο Σουφλί *μπουσιαντάου*].
- ζιμπουσ(ι)κάρου**· ρ., -*κάρζα*, -*κάρσα*, χαλαρώνω, λασκάρω, [ζι- + *μπόσ(ι)κους*].

- ξιμυαλίζου**· {-μνια-}, ρ., *ξιμυαλίτζα, ξιμυαλίτσα, ξιμυαλίσ(η)κα, ξεμυαλίζω*, πρ. *ξιμυαλιτστούς, ξιμυαλιτστίτι*, [ξι- + μσν. μυαλόν (< αρχ. μυελός)].
- ξινάδα**, η· η ξινή γεύση, η αίσθηση του ξινού, η ξινίλα, ο ζωμός της αγουρίδας, που χρησιμοποιούσαν στο ξίνισμα φαγητών, αντί για ξίδι ή λεμόνι, στον πληθ. οι *ξινάδεις* είναι η αίσθηση που δημιουργείται από τροφική διαταραχή του στομαχιού [ξι- νός].
- ξινάδια**, τα· λαχανικά διατηρημένα στο ξίδι, που είναι διαφορετικά από το τουρσί, στο οποίο η άλμη είναι από αλάτι και *λιμόντουζου*, [ξινάδα].
- ξινέχουμα**, το· ξέχωμα, εκταφή των οστών του νεκρού, [ξινιχώνου].
- ξινιές**, οι· η μυρωδιά του ξιδιού, του ξένου, δεσ πρμ. 231, [ξινός].
- ξινίθρα**, η· χόρτο με ξινή γεύση, *Oxalis* sp., το πολύ ξινό φαγητό, [ξινίζου].
- ξινίζου**· ρ., *ξίντζα, ξίντσα*, ξινίζω, [ξινός].
- ξινικάτουμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξινικατώνου*.
- ξινικατώνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *νικατώνου*, ξανακατώνω, ξεμπερδεύω τις μπερδεμένες κλωστές.
- ξινισκιρίζου**· ρ., για αρ. χρ. και σημασία δεσ *νισκιρίζου*.
- ξινισκίρσμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξινισκιρίζου*.
- ξινιχώνου**· ρ., *ξινέχουνα, ξινέχουσα*, ξεθάβω τα οστά του νεκρού, δεσ πρμ. 49, *αλλ. ζισταυρώνου*, [ξι- + -νι- + χώνω (< αρχ. χωνύω)].
- ξινόγαλου**, το· γιαούρτι, *γάλα ξινό*, δεσ πρμ. 320, [ξινό + αρχ. γάλα].
- ξινόμπλου**, το· ξινόμηλο, [ξινός + αρχ. μήλο].
- ξινόμσμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξινουμάου*.
- ξινός, -νιά, -νό**· ξινός, [αρχ. ὄξινος].
- ξινου- 1**· ξενο-, ως πρώτο συνθ. π.χ. *ξινουδλεύου*, [αρχ. ξένος].
- ξινου- 2**· ξινο-, ως πρώτο συνθ. π.χ. *ξινουστάφλου*, [ξινός].
- ξινουγιννάου, -ώ**· ρ., *ξινουγιννούσα, -γέντσα*, για κότες που γεννούν σε ξένο σπίτι, ξενογεννώ, *ξινουγιννάει γκουλιάρα μας*, [ξινου- 1 + γιννώ].
- ξινουδλεύου**· ρ., *ξινουδούλιβα, -δούλιψα*, ξενοδουλεύω, [ξινου- 2 + δλεύου].
- ξινουκούμπ(ι)**, το· *αλλ. ξενοκούμπ(ι)*, το μανικετόκουμπο, [ξινου-1 + κουμπί].
- ξινουμάου, -ώ**· ρ., *ξινουμούσα, ξινόμσα, ξινουμήθκα*, διώχνω φωνάζοντας τα ζώα ή τα πουλιά από τη βοσκή ή από το χώρο στον οποίο αναπαύονται, *μη ξινουμάς τα σπουρτούδια*, [αρχ. ἐκ + αρχ. νομή(=βοσκή) > ἐκνομέω > ἐξενόμησα(αόρ.) > ξινόμσα > ξινουμάου].
- ξινουστάφλου**, το· ποικιλία σταφυλιών που δε γλύκαιναν πολύ, [ξινου- 2 + σταφύλι (< αρχ. σταφυλή)].
- ξινουστιμαίνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *νουστιμαίνου*, μτφ. *ξινουσίμινι του μουχαμπέτ(ι)* = έγινε ανούσια η συζήτηση, εκφυλίστηκε η γιορτή, δεσ *ξινουστιμεύου*, [ξι- + νουστιμαίνου].
- ξινουστιμεύου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *νουστιμεύου*, χάνω τη νοστιμάδα μου ή αφαιρώ τη νοστιμάδα από κάτι.
- ξινουστιμίζου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *νουστιμίζου*, για σημ. *ξινουστιμεύου*.
- ξινούτσ(ι)κους, -κια/-κ(η), -κου**· ξινούτσικος, [ξινός].
- ξινόχουρτου**, το· η κ. ξινίθρα, [ξινός + χόρτο(δεσ *χουρτάρ(ι)*)].
- ξίντζα**· τύπος του ρ., *ξινίζου*.

ξίντζμα, το· ξίνισμα, [ξινίζου].

ξιντιπιάζου· ρ., ξιντίπιαζα, -πιασα, -πιάσ(η)κα, πετώ από τη ρίζα τα ντίπια ή τα μαζεύω, [ξι- + ντίπ(ι)].

ξιντίπιασμα, το· το αποτέλεσμα του ξιντιπιάζου.

ξιντίρζμα, το· η ενέργεια του ξιντιρίζου.

ξιντιρίζου· ρ., ξιντίρζα, -ρσα, ιγνηλατώ, ψάχνω για ντίρις, κει που ξιντίρζα του λαγόνα μια αλ(ι)πού μπρουστά μ', [ξι- + ντίρα].

ξίντσα· τύπος του ρ., ξινίζου, δεσ πρμ. φρ. 105.

ξίξασπρότιρους-ρ(η), -ρου· εντελώς ξασπρισμένος, δεσ δ.δ. 3. β', [ξέξασπρους].

ξι-ξι· φωνή για να ξινομούν τις κότες, αλλ. ζιου-ζιου, ζουτ-ζουτ, ζου-ζου.

ξιάζου· ρ., ξίπαζα, ξίπασα, ξιπάσ(η)κα, ξιπάζω, ξαφνιάζω κάποιον, φοβίζω, προκαλώ αφηνίαση, μι ξίπασις μπρε πιδί μ', αλλ. ζυπάζου, ουσ. ο ξιπασιάρς, (Νιγρ.), [1. αρχ. έκουσπώμαι > έκουσπάζω > μσν. ξυπάζω, 2. αρχ. έξιππάζομαι].

ξιπανιλώ· ρ., ξιπανιλούσα, ξιпанέλτσα/-νίλτσα(Νιγρ.), λιώνω, υγροποιώ με θέρμανση, ξιпанέλτσαν τα χιόνια, ξιпанέλτσα τ' λίγδα, [ξι- + 'π' + ανιλώ].

ξιπαρχής· από την αρχή, ξιπαρχής θέλει μιριμέτια, **[αρχ. φρ. έξι ύπαρχής].

ξιπασμένους, -ν(η), -νου· εκτός από την κ. σημ. και μοντέρνος, αυτός που δεν ακολουθεί τα καθιερωμένα στο ντύσιμο ή στη συμπεριφορά, [ξιπάζου].

ξιπαστρεύου· ρ., για αρ. χρ. δεσ παστρεύου, ξεπαστρεύω, καθαρίζω, μτφ. σκοτώνω μαζικά, τ'ς ξιπάστριψαν όλνοι.

ξίπαστρου, το· αυτό που ξιπάζεται με το παραμικρό, που ξιπάζει με την εμφάνισή του, μτφ. ο ξιπασμένους, ο αλαζόνας, του μπλάρ(ι) μας είνι ξίπαστρου, [ξιπάζου].

ξιπιδιάζου· ρ., ξιπαίδιαζα, -σα, γεννώ το τελευταίο μου παιδί, [ξι- + πιδί].

ξιπιζεύου· ρ., ξιπέζιβα, -ζιψα, ξεπεζεύω, αφιπτεύω, κατεβαίνω από το ζώο, κατεβάζω τα πράγματα από το φορτωμένο ζώο για να πιάσω δουλειά, [αρχ. πεζός > ξι- + μσν. πεξεύω(=κατεβαίνω από το υποζύγιο)].

ξιπιρνώ· ρ., για αρ. χρ. δεσ πιρνώ, κερδίζω σε αγώνα, υπερβαίνω, τουν ξιπέρασα στου μπούρλιασμα.

ξιπιτάζου· ρ., για αρ. χρ. δεσ πιτάζου, τελειώνω κάτι γρήγορα, ξιπέταξι του κουφίν(ι) μάνι-μάνι, ως ξιπιτάζουμι = ξεπετάγομαι, μεγαλώνω γρήγορα, παίρνω ξαφνικά το λόγο.

ξιπιταρίζου· ρ., ξιπιτάρζα, -ρσα, για νεοσσούς βγάζω φτερά και μπορώ να πετώ, ξιπιτάρσαν τα γκουλιαρούδια, [ξι-+ πεταρίζω(<μτγν. πετῶ < αρχ. πετάννυμι)].

ξιπιτάχκα· ξεπετάχτηκα, παθ. αόρ. του ξιπιτάζου.

ξιπιτίτιδς· εξεπίτηδες, επίτηδες, [ξι- + αρχ. έπίτηδες].

ξιπιτσώνου· ρ., ξιπέτσουνα, -σα, -τσάθκα, τραυματίζω επιφανειακά βγάζοντας την πέτσα, [ξι- + μσν. πέτσα(< ιταλ. pezza)].

ξιπιτώ· ρ., για αρ. χρ. δεσ πιτάου, χρησ. με τη σημ. του ξιπιτάζου.

ξιλιάου, -ώ· ρ., για αρ. χρ. δεσ πλιάου, ξεπουλώ.

ξιλέκου· ρ., για αρ. χρ. δεσ πλέκου 1, ξεπλέκω, ξηλώνω κάποιο πλεχτό, ξιλέκου τα μαλλιά μ' = λύνω τα πλεγμένα μαλλιά μου.

ξιλένου· ρ., για αρ. χρ. δεσ πλένου, ξεπλένω.

ξιλύνου· ρ., για αρ. χρ. δεσ πλόνου, ξεπλύνω, [αρχ. έκπλύνω > έξέπλυνα > ξέπλυνα > ξεπλύνω].

- ξιπουβγάζου**· ρ., *ξιπόβγαζα, ξιπόβγαλα*, αναίρω με ανταπόδοση, ξεπληρώνω κάποια υποχρέωση, ανταποδίδω κάποιο κακό, *χτες μι βάρισι μα σήμιρα του ξιπούβγαλα, τουν τρύψα του κιφάλ(ι)*, αλλ. *ξιαπουβγάζου* (Νιγρ.), [ξι- + -που- + βγάζου].
- ξιπούβγασμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξιπουβγάζου*.
- ξιπουδαριάζου**· ρ., *ξιπουδάριαζα, -σα, -σ(η)κα*, κουράζω υπερβολικά τα πόδια, *τουν ξιπουδάριασα όλ(η) τ' μέρα στου μπαϊρ(ι)*, [ξι- + πουδάρ(ι)].
- ξιπουζώσταρους, -ρ(η), -ρου**· αυτός που είναι γενικά ξεκούμπωτος, αυτός που έχει το παντελόνι του κακοδεμένο και ξεκούμπωτο, **[ξι- + 'που + ζώστηκα (< αρχ. ζώννυμι)].
- ξιπροβόδσμα**, το· {-ζμα}, ξεπροβόδισμα, αλλ. το *ξιπροβόδμα*, [ξιπροβουδάου].
- ξιπροβουδάου, -διζου**· ρ., *ξιπροβουδούσα/-βόδζα, -βόδσα, -βουδίσ(η)κα*, ξεπροβοδίζω, προβοδίζω, κατευοδώνω, στη Νιγρ. και *ξιπροβουδίζου*, [αρχ. προεουδ-όω > ξι- + μσν. προβοδῶ].
- ξιπυρίζου**· ρ., *ξιπύρζα, ξιπύρσα*, για φούρνο, χάνω την πύρα και πέφτει η θερμοκρασία μου, *άμα ρουδίσ(ει) του ψουμί ανοίγουμι τ'ν όκνα για να ξιπυρίσει φούρνους*, [ξι- + πύρα (< αρχ. πυρόω)].
- ξιράδ(ι)**, το· ξεράδι, ξερό κλαδί, ξηρό κομμάτι ψωμιού, μτφ. *ξιράδια ξερς* = δεν ξέρεις τίποτε, δεσ πρμ. φρ. 7, [αρχ. ξηρός > μσν. ξηράδα].
- ξιραίνου**· ρ., *ξέρανα, ξέρανα, ξιράθκα*, ξεραίνω, ξηραίνω, *ξιράθκαν τα καπνά στ' ρίζα*, [αρχ. ξηραίνω].
- ξιραχίνα**, η· (Νιγρ.), είδος δερματικού εξανθήματος, λειχήνα, αλλ. η *ξηρουχίνα*, στην Τερπνή *ξυλουχίνα*, [από συμφ. των λ. αρχ. ξηρός + λειχην (= είδος δερματικού εξανθήματος)].
- ξιρου-**· -ξερο/-ξηρο-, ως πρώτο συνθ. δίνει τη σημ. του ξερού/ξηρού, αλλά και τη σημ. του ελαφρού σε αντίθεση με το υγρό που είναι βαρύ, δεσ *βαρύ χουράφ(ι)*, π.χ. *ξιρουκαταπίνου, ξιρουκοιμούμι, ξιρουνυστάζου*, [αρχ. ξηρός > ξερός].
- ξιρουκαταπίνου**· ρ., *ξιρουκατάπινα/-τάπινα, -τάπια/-τάπχα*, καταπίνω χωρίς σάλιο την τροφή μου και μου στέκεται στο λαιμό, μτφ. μασώ τα λόγια μου και κοντοστέκομαι στην ομιλία μου, *αρά ουμίλα, μην ξιρουκαταπίντς*, [ξιρου- + καταπίνου].
- ξιρουκατάπμα**, το· το να *ξιρουκαταπίν(ει)* κάποιος, *άφσι τα ξιρουκαταπήματα κι ουμίλα*, [ξιρουκαταπίνου].
- ξιρουκοιμούμι**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *κοιμούμι*, κοιμούμαι ελαφρά, καθώς κάθομαι με πιάνει ο ύπνος και ξυπνώ επανειλημμένα, χωρίς να πηγαίνω στο κρεβάτι.
- ξιρουνυστάζου**· ρ., *ξιρουνύσταζα, -ζα*, νυστάζω λίγο, νυστάζω στο κάθισμα και δεν πάω για ύπνο, [ξηρου- + αρχ. νυστάζω].
- ξιρουπαγωνιά**, η· παγωνιά χωρίς χιόνι, βροχή, υγρασία, [ξιρουπαγώνου].
- ξιρουπαγώνου**· ρ., ξιρουπάγωνα, -σα, κρυώνω υπερβολικά σε κρύα και ξερή ατμόσφαιρα, [ξιρου- + μσν. παγώνω (< αρχ. πάγος)].
- ξιρουπνίγου**· ρ., *ξιρόπνιγα, ξιρόπνιζα, ξιρουπνίκα/-πνίθκα*, στραγγαλίζω, ως παθ. *ξιρουπνίγουμι = στραβουκαταπίνου*, [ξιρου- + πνίγου].
- ξιρουσταλιάζου**· ρ., *ξιρουστάλιαζα, -στάλιασα*, ξεροσταλιάζω, περιμένω κάπου ακίνητος για ώρα πολλή, παγώνω περιμένοντας ακίνητος μέσα στο κρύο, **[ξιρου- + ρίζα ΣΤΑΛ- + -ιάζου, δεσ *παρασταλιάζου*].
- ξιρουφά(ι)**, το· το φαγητό που δεν είναι μαγειρεμένο, π.χ. ψωμί με ελιές, ψωμί με

- τυρί κλπ., [ζιρου- + φά(ι)].
- ξιρουχαμνιέμι**· ρ., παρ. *ξιρουχαμνιέμαν*, για λοιπά δεσ *ξηρουχαμνιούμι*.
- ξιρουχαμνιούμι**· ρ., *ξιρουχαμνιούμαν*, -χαμνήθκα, χασμουριέμαι, αλλ. *ξιρουχαμνιέμι* **[αρχ. χασμῶμαι > ζιρου- + χασμιέμαι].
- ξιρουχάμνισμα**, το· χασμουρητό, [*ξιρουχαμνιούμι*].
- ξιρουψώμ(ι)**, το· φαγητό μόνο με ψωμί, *έφαγα ξιρουψώμ(ι)* = έφαγα μόνο ψωμί, [ζι-ρου- + ψουμί].
- ξισασαλώνουμι**· ρ., *ξισασαλώνουμαν*, -λώθκα, γίνομαι *σαλός*, δεν ελέγχο τα λόγια και τις πράξεις μου, [ζι- + σαλός].
- ξισανταλιάζου**· ρ., για αρ. χρ. και σημ. δεσ *σανταλιάζου*.
- ξισέρνου**· ρ., *ξέσυρνα*, *ξέσυρα*, *ξισύρθκα*, α) σέρνω κάτι στο πάτωμα ή στο χώμα, *μη ξισέρνς τα πουδάρια σ'*, *γιουμό(ει)ζς σκόνη*, β) ως μέσο ρ. για ζώα σημ. τελειώνει ο γεννητήσιος οργασμός μου, π.χ. *ξέσυρι γίδα μας*, [ζι- + σέρνου].
- ξισ(η)κουμένους, -ν(η), -νου**· αυτός που *ξισκόνιτι* εύκολα, που έχει μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του· για παιδί, το παραχαϊδεμένο και κακότερο, [*ξισ(η)κόνου*].
- ξισ(η)κόνου**· ρ., *ξισήκουνα*, *ξισήκουσα*, *ξισ(η)κώθκα*, ξεσηκώνω, παροτρύνω, φουσκώνω τα μυλά κάποιου, *μην τουν ξισ(η)κόνς*, *είνι παλαβός*, ουσ. το *ξισήκουμα*, [ζι- + σ(η)κόνου].
- ξισκαλίζου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *σκαλίζου*, ανακατώνω ελαφρά κάποια επιφάνεια, *μη ξισκαλί(ει)ζς τ' μύτη σ'*, *αρνήθις ξισκαλίζουν τ'ν αυλή*, *ούτι του δόντι(ι) μας δεν μπορούμι να ξισκαλίζουμι*, [ζι- + σκαλίζου].
- ξισκαλνώ**· ρ., παρ. *ξισκαλνούσα*, για λοιπά δεσ *ξισκαλίζου*.
- ξισκάλτζμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξισκαλίζου*.
- ξισκάου, -ώ**· ρ., *ξισκούσα*, *ξέσζα/ξέσκισα*, *ξισκίσκα*, *ξεσκίζω*, πρ. *ξέσκα*, *ξέσζι*, *μη ξισκάς τα χαρτούδια*, στη Νιγρ. *ξιασκώ*, [*ξισκίζου*].
- ξισκίζου**· ρ., παρ. *ξέσζα* για αόρ. δεσ *ξισκάου*, *ξεσκίζω*, *γιατί ξισκί(ει)ζς τα χαρτιά*; δεσ δ.δ. 3. α', [αρχ. *έκσχίζω* > αόρ. *έξέσκισα* > *ξεσκίζω*].
- ξισκουνίζου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *σκουνίζου*, *ξεσκονίζω*.
- ξισκουντστήρ(ι)**, το· ξεσκονιστήρι, [*ξισκουνίζου*].
- ξισκουντώ**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *σκουντώ*, *ξεσκουντώ*, *σκουντώ*, *ξισκούντα τουν να ζυ-πνήσ(ει)*.
- ξισκώ**· ρ., δεσ *ξισκάου*.
- ξισπέρνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *σπέρνου*, *ξεσπέρνω*, τελειώνω τη σπορά των σιτηρών, *ξέσπιρα την ξισπουρίτσα*, [ζι- + σπέρνου].
- ξισπουριάζου**· ρ., *ξισπόριαζα*, -σα, -σ(η)κα, *ξεσποριάζω*, ολοκληρώνω το σχηματισμό των σπόρων, *ξισπόριασαν τα μαρούλια κι τράχυναν*, [ζι- + σποριάζω(< αρχ. σπόρος)].
- ξισπουρίτσα**, η· προσωνομία της Παναγίας, που γιορτάζεται στα τέλη Νοεμβρίου, όταν *ξισπέρνουν*, [Παναγία *ξεσπορίτσα*].
- ξισπύρτζμα**, το· η εργασία και το αποτέλεσμα του *ξισπυρίζου*.
- ξισπυριάζου**· ρ., *ξισπύριαζα*, *ξισπύριασα*, *ξισπυριάσ(η)κα*, για λοιπά δεσ *ξισπυρίζου*.
- ξισπυρίζου**· ρ., *ξισπύρτζα*, *ξυσπύρσα*, βγάζω τα σπυριά του καλαμποκιού από την *κουμπάκα*, χτυπώντας με το *δριπάν(ι)* ή με κλαδευτήρι που είχε στο εξωτερικό καμπύλο μέρος και μια ορθογώνια προέκταση σαν μικρό τσεκούρι, [ζι- + σπυρί].

- ξισταλααίνου**· ρ., *ξισταλάινα/ξισταλαϊνισκα*(σπάνια), *ξισταλάινα*, καθιζάνω, διαηγάζω ένα υγρό με τη δημιουργία ιζήματος, *όλ(η) μέρα ξισταλάινα του νιρό κι πάλι θουλό είνι, ξισταλάινα τώρα του νιρό*, [ζι- + στάλα(< αρχ. σταλάσσω) + -αίνω].
- ξισταμάτα**· ρ., τύπος που χρησ. μόνο για τη σύνθεση αρνητικών απαντήσεων, όταν δίνονται προσταγές ή διατυπώνονται παρακλήσεις με την πρ. *σταμάτα* του ρ., *σταματώ· σταμάτα ξισταμάτα δεν έχ(ει) δω* = δεν σταματώ, δεν παίρνω υπόψη μου την προσταγή ή την παράκλησή σου, [ζι- + σταματώ].
- ξισταύρουμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξισταυρώνου*.
- ξισταυρώνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *σταυρώνου*, ξεθάβω οστά νεκρού, δεσ *ξινιχώνου*.
- ξιστέρ(ι)**, το· η ξαστεριά, μτφ. το μέρος που δεν προφυλάγεται από τίποτε, το *μειντάνι· βραδιάσκι στον μπαϊρ(ι) κι τον έφαγι του ξιστέρ(ι)*, [ξιστιριά].
- ξιστιριά**, η· ξαστεριά, αλλ. *ξιαστιριά*, δεσ δημ. τρ. 15.θ, [αρχ. ἑξάστερος(=γεμάτος με άστρα ουρανόσ) > μσν. ξιάστερος > ξαστεριά].
- ξιστιριώματα**, τα· η ξαστεριά, *αν έχει ξιστιριώματα ας βάλει τα λινά του*, (Ν.Π.γ' τρ. 649.2), [ξιστιριά].
- ξιστουράου**· ρ., *ξιστουρούσα, ξιστόρσα, εξιστορώ*, [αρχ. ἑξιστορέω].
- ξιστραγγίζου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *στραγγίζου*, χύνω και τις τελευταίες σταγόνες του υγρού αναποδογυρίζοντας το δοχείο, ουσ. το *ξιστράγγισμα*, [ζι- + στραγγίζου].
- ξιστρίβου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *στρίβου*, το σκάζω, φεύγω κρυφά.
- ξιστρώνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *στρώνου*, ξεστρώνω, πρ. *ξέστρου, ξέστρου του του κριβάτ(ι)* = ξέστρωσέ το το κρεβάτι, [ζι- + στρώνου].
- ξιστύνου**· ρ., *ξέστυνα, ξέστυνα/ξέστασα, ξιστύθκα*, αβγοκόβω, νοστιμίζω το φαγητό, με ζωμό αγουρίδας και αβγό ή με ζωμό λεμονιού και αβγό, *κόμα δεν του ξέστασα του φαϊ*, [επιτ. ζι- + αρχ. στύφω(=προξενώ στυφότητα, στυφάδα), στις *Σέρρες αντί ξιστύνου του φαϊ*, λένε *σύνου του φαϊ*, δεσ και *στυμμα*(< στύφω), *στυφελός* (=ξινός, ξινισμένος)].
- ξισυλλόδιαστους, -τ(η), -του**· ασυλλόγιστος, αυτός που του έχουν σαλέψει τα μυαλά, τρελός, ασυνέριστος, αυτός που δεν ξέρει τι λέει, αυτός που δεν τα *βαθαίν(ει)*, [ζι- + αρχ. συλλογίζομαι].
- ξισ(υ)νόρστους, -τ(η), -του**· στη Νιγρ. ο *ασ(υ)νόρστους*, [ξισ(υ)νουρίζου].
- ξισ(υ)νουρίζου**· ρ., (Νιγρ.), για αρ. χρ. και σημ. δεσ *σ(υ)νουρίζου*.
- ξισυρτούρα**· επίρρ., χωρίς επιλογή, γρήγορα και όπως έρθουν τα πράγματα, *του πήρι ξισυρτούρα κι δεν αφήκι τίπουτα*, **[επιτ. ζι- + αρχ. σύρω].
- ξिताζου**· ρ., *ιξέταζα/ξέταζα, ιξέτασα/ξέτασα, ξिताσ(η)κα*, εξετάζω, κάνω λεπτομερείς και αδιάκριτες ερωτήσεις, *τι σι ξέταζι κείν(η) χαμέν(η); τι ήθιλι*; [αρχ. ἑξετάζω].
- ξιτινάγμα**, το· ξετινάγμα, το απότομο μεγάλωμα σε ύψος, [ξιτινάζου].
- ξίτικους, -κ(η), -κου**· ξίκικος, αυτός που έχει την ιδιότητα του *ξίκ(η)*, λειψός, χαζός, *ξίτκα λόια* = χαζά λόγια, δεσ πρμ. φρ. 107, [ξίκ(η)ς + -κους].
- ξιτινάζου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *τινάζου*, ξετινάζω, *ξιτινάζουμι*=μεγαλώνω σε ύψος γρήγορα, *ξιτινάχκι μάνι-μάνι του πιδοούδ(ι) μας, ξιτινάχκι του καπνό*, [ζι- + τινάζου].
- ξιτ-ξιτ**· δεσ *ξι-ξι*.
- ξιτρέχου**· ρ., *ξέτριχα, -ζα*, χρησ. στο γ' προσ. για δοχεία, στάμνα, βαρέλι κλπ., όταν από κάποιο άνοιγμα στάζει το υγρό, *ξιτρέχ(ει) στάμνα*, [ζι- + τρέχου].
- ξιτρομαρεύου**· ρ., *ξιτρομάριβα, -ριψα, -ρέφκα*, τρομάζω έντονα κάποιον, [αρχ.

- τρομός > επιτ. ζι- + τρομάρα + -εύω].
- ξिटρυφιραίινου**· ρ., *ξिटρυφιρίνα*, -φιρίανα/-φιρίασα, ξαναζωντανεύει το δέρμα μου, επανακτώ τη χαμένη φρεσκάδα μου, [ζι- + αρχ. τρυφεραίνω].
- ξιτρώου**· ρ., για α.χ. δεσ *τρώου*, τελειώνω το φαγητό μου, *κόμα δεν ξέφαγα νάτις κι αφνοί*, [ζι- + τρώου].
- ξιφέγγ(ει)**· ρ., *ξέφιγγι*, *ξέφιζι*, πήρε να φέγγει, *αρχίντσι να ξιφέγγ(ει)*, [ζι- + φέγγου].
- ξιφεύγου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *φεύγου*, ξεφεύγω, [ζι- + φεύγου].
- ξιφλουδίζου**· ρ., *ξιφλουδίζα*, -δσα -ίσ(η)κα, ξεφλουδίζω, μτφ. μοιάζω πολύ, *τον ξιφλουδίσι τον πατέρα τ'*, όπως και η πρμ. φρ. 190, [ξιφλουδούς].
- ξιφλουδους**, -δ(η), -δου· ολόιδιος, *ξιφλουδους πατέρα τ' είναι*, [ζι- + μσν. φλούδα (< αρχ. φλοῦς)].
- ξιφλύκουμα**, το· το αποτέλεσμα του *ξιφλυκάνου*.
- ξιφλυκάνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *φλυκάνου*, ξεθηλυκάνω, ξεκουμπώνω.
- ξιφούλ(ι)**, το· το να είναι κάποιος *ξιφουλιασμένος*, *τον έκανα ξιφούλ(ι)*.
- ξιφουλιάζου**· ρ., *ξιφουλιάζα*, *ξιφουλιάσα/-λτσα*, -λιάσκα, κερδίζω κάποιον στο *κουμάρ(ι)* όλα του τα χρήματα, *τον ξιφούλτσαμι* = του τα κερδίσαμε όλα, μτχ. *ξιφουλιασμένους*, -ν(η), -νου, ουσ. το *ξιφούλιασμα*, *[1. αρχ. φωλεά > ζι- + φωλιάζω. 2. ζι- + φυλλίζω (δεσ *φυλλίζια*) και υ > ου].
- ξιφουντιάζου**· ρ., *ξιφούντιαζα*, -σα, κόβω τις φούντες του καπνού, ουσ. *ξιφούντιασμα*, [ζι- + φούντα (< μτγν. φούνδα < λατ. funda)].
- ξιφουρνίζου**· ρ., *ξιφούρνιαζα*, *ξιφούρνιασα/ξιφούρντσα*, *ξιφουρνίσ(η)κα*, ξεφουρνίζω, μτφ. ξεστομίζω, *κείν(η) ξιχασμέν(η) ό,τι φτάσ(ει) ξιφουρνίζ(ει)*, [ζι- + μσν. φουρνίζω (< μτγν. φούρνος < λατ. furnus)].
- ξιφουσκώνου**· ρ., για αρ. χρ. δεσ *φουσκώνου*, ξεφουσκώνω, βγάζω σπυριά ή φουσκάλες στις άκρες των χειλιών ή της μύτης, από αρρώστια ή στενοχώρια, ουσ. το *ξιφούσκουμα*, δεσ και *φαφίλα*, [ζι- + φουσκώνου].
- ξιφσάου**, -ώ· ρ., *ξιφσούσα*, *ξιφσούσηζα*, ξεφυσώ, εκπνέω φουσώντας με δύναμη, για άλογα φριμάζω, *θα πέρασι λύκους*, *ξιφσά(ει) του άλογου*, [ζι- + φσάου].
- ξιφσούρ(η)ς**, -ρου, -ρκου· επιπόλαιος, πολυλογάς, αυτός που του ξεφεύγουν τα λόγια του από επιπολαιότητα, [ξιφσάου].
- ξιφτάου**, -ώ· ρ., *ξιφτούσα*, *ξέφτσα*, κάνω ξέφτια, αλλ. *ξιφτίζου*, [αρχ. εκπτύω > ξεφτίζω/ξεφτώ].
- ξιφτέρ(ι)**, το· ξεφτέρι, ευφυής, ικανός, [1. λατ. accipiter(=γεράκι) > ξιφτέριν > μσν. ξεφτέριν, 2. μτγν. ὀξύπτερος > υποκ. ὀξυπτεριον > μσν. ξεφτέριν, 3. (Κ.Σ.), μσν. ἑξαπτέρυγος (αυτός που έχει έξι φτερά, τα χερουβείμ) > ξεφτέρι].
- ξιφτίζου**· ρ., *ξέφτζα*, *ξέφτσα*, ξεφτίζω, και *ξιφτάου*.
- ξιφτιλίζου**· ρ., *ξιφτιλίζα/-λτζα/-λιτζα*, -λιστα/-λσα/-λτσα, -λίσ(η)κα, εξευτελίζω, *ξιφτιλίζουμι* = κάνω κάτι ευτελές, ουσ. ο *ξιφτίλας*, η *ξιφτίλα*, [αρχ. ἕξ + αρχ. εὐτελής > μτγν. ἕξευτελίζω].
- ξιφυτρίδια**, τα· τα φυτά των σιτηρών που φύτεωναν χωρίς σπορά από τους σπόρους που έπεφταν στα αλώνια ή αλλού και ήταν βόσκημα, [ξιφυτράνου].
- ξιφυτράνου**· ρ., *ξιφύτρωνα*, -τρουσα, ξεφυτρώνω, βγάζω φύτρα ή *ξιφυτρίδια*, *ξιφύτρουσαν τα κρουμμύδια* = έβγαλαν φύτρα χωρίς να φυτευθούν, [επιτ. ζι- + μσν. φυτρώνω (< μτγν. φύτρα < αρχ. φύω)].

- ξιχάνου**· ρ., *ξέχανα, ξέχασα, ξιχάσ(η)κα, χαζεύω, αφιριούμ(ι), ξιχάνουν τα παιδιά = χαζεύουν, παίζουν τα παιδιά, πιάσι τ' βιλόνα σ', μην ξιχάντς*, [αρχ. χάος > μτγν. χαῶ > αρχ. προθ. ἐξ + μσν. χάνω > μσν. ξεχάνω].
- ξιασμένους, -ν(η), -νου**· χαζός, διαρκώς αφηρημένος, μισότρελος, αυτός που γυρίζει άσκοπα στους δρόμους, [*ξιχάνου*].
- ξιγουριστά**· επίρρ., ξεχωριστά, παιχνίδι της Νιγρ. παρόμοιο με το *καλουγιρούδ(ι)* της Τερπνής, [αρχ. ἐκ + αρχ. χωρίζω > μτγν. ἐκχωρίζω > ἐξεχώρισα > ξεχωρίζω > ξεχωριστά].
- ξιχτυπάου**· ρ., *ξιχτυπούσα, ξιχτύπσα, ξιχτυπήθκα*, βγαίνω έξω και με χτυπά ο αέρας, *βγες ὄξου να ξιχτυπή(ει)ς λίγου στουν αέρα*, [αρχ. κτυπῶ > ζι- + μσν. χτυπῶ].
- ξιψαλδίζου**· ρ., *ξιψάλδζα, ξιψάλδισα/-λδτσα*, κόβω με το ψαλίδι τις κλωστές που υπάρχουν στις άκρες των υφασμάτων, [ζι- + ψαλιδίζω, δεσ *ψαλίδ(ι)*].
- ξιψειρίζου**· ρ., *ξιψείρζα, -ρσα, ρίσ(η)κα*, ξεψειρίζω, καθαρίζω κάποιον από τις ψείρες, [ζι- + ψειρίζω (< αρχ. φθειρίζω)].
- ξιψείρζμα**, το· η ενέργεια του *ξιψειρίζου*.
- ξιψιλαίνου**· ρ., παρ. και αόρ. *ξιψίλινα*, κάνω κάτι λεπτό, ψιλό, γίνομαι λεπτός, *ξιψίλι νι του πανταλόνι, φαίνι νι του βρακί*, δεσ *λιανουφάισα, φαγώνου*, [ζι- + ψιλαίνου].
- ξιψιλους, -λ(η), -λου**· αυτός που έχει υποστεί την ενέργεια του *ξιψιλαίνου*.
- ξου-**· εξω-, ως πρώτο συνθ. π.χ. *ξουχώραφα*, [αρχ. ἔξω].
- ξούγκ(ι)**, το· ξύγκι, δεσ *αζουγκιά, αζούγκ(ι)*.
- ξουδιάζου**· ρ., *ξόδιαζα, -σα, -σ(η)κα*, ξοδεύω, δαπανώ, [αρχ. ἔξοδον > μσν. ἐξοδεύω].
- ξουκλήσ(ι)**· εξωκλήσι, [αρχ. ἔξω + αρχ. ἐκκλησία > εξωκλήσι].
- ξουμάνικου/-ν(ι)κου, -κ(η), -κου**· ο χωρίς μανίκια, *ξουμάνικ(η) φούστα*, δεσ *φούστα*, [αρχ. ἔξω + μανίκ(ι)].
- ξούμζμα**, το· η πράξη και το αποτέλεσμα του *ξουμίζου*.
- ξουμίζου**· ρ., *ξούμζα, ξούμσα*, ξαναπλέκω τις φθαρμένες μύτες/φτέρνες σε *τσιουράπια*, [λατ. *exemplium* > μτγν. ἔξιμπλον > μσν. ἐξέμπλιον > μσν. ξομπλιάζω > ξόμπλι (=κέντημα) **(> ξομπλίζω > ξομίζω)].
- ξου-ξου**· δεσ ζι-ζι.
- ξουπίς**· επίρρ., ξοπίσω, [αρχ. προθ. ἐξ + αρχ. ὀπίσω > μσν. ἐξωπίσω].
- ξουρουμπίκ(ι)**, το· ειρων. αυτός που κούρεψε τα μαλλιά του πολύ κοντά, [αρχ. ξουρῶ > μτγν. ξουρίζω > ξουρίζω + τουρ. *biyik*(=μουστάκι)].
- ξουφλάου**· ρ., δεσ *ιζουφλάου*.
- ξουφρουνά**, τα· τα ανόητα λόγια, τα λόγια του ανόητου, τα λόγια της *ξουφρουνιάς*.
- ξουφρουνός, -νιά/-νού**· αυτός που λέει ανόητα λόγια, ο χαζός, δεσ και *σουφρουνιά*, [ξου- + φρονώ (< αρχ. φρονέω < φρήν)].
- ξουχώραφα**, τα· χωράφια που είναι λίγο έξω από το χωριό, [ξου- + *χουράφ(ι)*].
- ξυέμι**· ρ., για αρ. χρ. και λοιπά δεσ *ξυούμι*.
- ξυλάγγουρου**, το· το άγουρο πεπόνι, που τρωγόταν όπως το αγγούρι πράσινο και τραγανό, η λ. χρησ. και στις βρισιές με τη σημ. περίπου του άχαρου, εξαιτίας της ανοστίας του, *α ρα ξυλάγγουρου*· μτφ. το καρπούζι στην αρχή του σχηματισμού του, που το χρησ. και για τουρσί, δεσ πρμ. 76, [αρχ. ξύλον + μσν. ἄγγουρι (< ἄγουρος < αρχ. ἄωρος)].
- ξυλαρικούς**, ο· δυνατός ξυλοδαρμός, [*ξύλου*].

- ξύλας**, ο· αυτός που έκοβε και έφερνε ξύλα από το βουνό, υλοτόμος, [ξύλου].
- ξύλεστρατους, -τ(η), -του**· αυτός που περπατά σαν να έχει ξύλινα πόδια, που έχει υπερβολικό και άχαρο ύψος, που είναι και στους τρόπους άτσαλος, αυτός που είναι ντιπ ανίγρικούς, ο ασουλούπωτος, ο ασυμμάζετος, ντιπ *ξύλεστρατου κουρίτσ(ι) είναι φτην Μαριγώ*, **[ξύλου + στράτα].
- ξύλιαζου**· ρ., *ξύλιαζα, ξύλιασα*, γίνομαι σκληρός σαν ξύλο, μουδιάζω από το κρύο, δέρνω, χτυπώ κάποιον, ουσ. το *ξύλιασμα*, [ξύλου].
- Ξυλότρους**, το· το παλιό όν. του χωριού της σημερινής Αγίας Παρασκευής, [Ξυλοπήγαδα, Π.Πα. σελ. 82, δεσ και Π. Βλ. γ'. σελ. 579].
- ξύλου**, το· ξύλο, ξυλοδαρμός, [αρχ. ξύλον].
- ξύλου**· ξυλο-, ως πρώτο συνθ. για υλικά ή κατασκευές από ξύλο, [ξύλου].
- ξύλουγαδούρα**, η· 1. κινητό ξύλινο στήριγμα, με δυο πόδια σε σχήμα Α και ένα καθρόνι στις κορυφές των Α, που σε ζευγάρι τις χρησ. για να στήνουν το κρεβάτι, το *μιντέρ(ι)* κ.ά.· 2. εργαλείο που χρησ. για το μάζεμα του στημονιού στο *αντί*· ήταν ένα ξύλο με τρία σκέλη, τα δυο μεγάλα, με τα οποία στηριζόταν στο έδαφος και το τρίτο το μικρό· στα μεγάλα έβαζαν βαριές πέτρες και από το μικρό έπιαναν την μία άκρη του στημονιού, όταν ήταν να το τυλίξουν στο *αντί*· αφού τεττωνόταν το στημόνι στην αρχή, στη συνέχεια για το μάζεμα έπρεπε να συρθεί η *ξύλουγαδούρα* με τις πέτρες· το βάρος που είχαν οι πέτρες προσδιόριζε και πόσο σφιχτά τυλιγόταν το *στ(η)μόν(ι)* στο *αντί*· 3. παιγν. μιας ολιγάριθμης ομάδας παιδιών, που είχε κυρίαρχο στοιχείο τις προσπάθειες για εύστοχες βολές με το *τσιουμάκ(ι)* και το κυνηγητό των άλλων μελών της ομάδας από τη *μάνα*, δεσ *σέρλα*.
- ξύλουκρυνιά**, η· είδος δασικού δ., που μοιάζει με κρυνιά αλλά δεν κάνει κρυνά, *Cornus sanguinea*, [ξύλου- + κρυνιά].
- ξύλουπόδαρα**, τα· αλλ. οι *πατιρίκις*.
- ξύλου στα χέρια**· παιγν. δυο παιδιών με χτυπήματα στις παλάμες.
- Ξυλουτουρνός, -νιά, -νό**· ο καταγόμενος από το *Ξυλότρους*, αλλ. *Ξυλουτρονός*.
- ξύλουφαγός**, ο· ξυλοφάγος, *ράσπα*, λίμα με δόντια για λείανση των ξύλων, το πουλί δρυοκολάπτης, κ. πράσινη τσικλητήρα, *Picus viridis*, αλλ. *ξύλουφάγος*, [ξύλου- + -φαγός].
- ξύλουχήνα**, η· δεσ *ξιραχήνα*.
- ξύλόχτινα**, τα· τα ξύλα, κατακόρυφα και οριζόντια, στα οποία στηρίζονταν τα *χτένια* του αργαλειού, [ξύλου + χτέν(ι)].
- ξύνου**· ρ., *έξυνα, έξυσα, ξύσ(η)κα*, ξύνω, παθ. *ξύνομυ*, δεσ και *ζάου, ξνούμι, ζέμι*, [αρχ. ξύω > αόρ. έξυσα > ξύνω].
- ξύνούμι**· ρ., *ξύνούμαν, ξύσ(η)κα*, ξύνομαι, πρ. *ξύθους*, δεσ πρμ. 234, [ξύω > αρχ. ξύομαι].
- ξύπάζου**· δεσ *ξιπάζου*.
- ξύπόλτους, -τ(η), -του**· ξυπόλητος, δεσ πρμ. 63, [αρχ. έξ + αρχ. ύπδ + αρχ. λύω > μτγν. έξυπολύω > μσν. έξυπόλητος].
- ξύπουλταρία**, η· η ξυπολυσιά, χρησ. και ως επίρρ., *πήγαμι ξυπουλταρία στον πουταμό*, [ξύπόλτους + κατ. -αρία, όπως λότος > λοταρία].
- ξύπουλτώνουμι**· ρ., *-ώνουμαν, -ώθκα*, βγάζω τα παπούτσια και τις κάλτσες μου, γίνομαι *ξύπόλτους*, *τι ξυπουλτόθκις μαρή χ(ει)μόνα κινό*; [ξύπόλτους].

ξυστρί, το· ξυστήρι, ξυστήρας, όργανο με το οποίο έξυναν τα ζώα, αλλ. *ξυστρίδ(ι)*, [αρχ. ξύω > ξύστρον > μτγν. ξυστρίον].

ξυστρίζου· ρ., *ξύστριζα*, -σα, ξύνω τα ζώα με το *ξυστρί*.

ξω· ρ. δεσ *ζάου*.

ξώπουρτα, η· εξώπορτα, η πόρτα της αυλής, [αρχ. ἔξω + πόρτα(<λατ. porta)].